तकत्वश्रुतेश्च । तथा च विष्णुः "पितृपितृव्यमातामहमातुलश्वशुरनृपपत्न्यभिगमनं गुरुदारगमनसमं पितृस्वसृमातृस्वसृश्रोत्रियर्त्विगुपध्यायमित्रपत्न्यभिगमनञ्चेत्यभिधाय "अनुपातकिनस्त्वेते महापातकिनो यथा । अश्वमेधेन शुद्ध्यन्ति तीर्थानुसरणेन वा" । न चात्राचार्य्यादिपत्नीनां हीनवर्णानां ग्रहणं नृपस्य क्षत्रियेतरस्य पत्न्या इति युज्यते आचार्य्यभार्य्यादेर्विशेषत्वात् गुर्वङ्गनाशब्दस्य सामान्यत्वात् सामान्यविशेषन्यायेन गुर्वङ्गनाशब्द एव सङ्कोचस्य युक्तत्वात् पितृपत्न्यास्तु हीनवर्णाया युक्तमेव मातृगमनस्यातिपातकत्वात् सपत्नीमातृगमनस्य गुर्वङ्गनागमनत्वेन महापातकत्वात् अर्थादनुपातके लघुनि हीनवर्णायाः पितृपत्न्याग्रहणं तथा च याज्ञवल्क्यः "मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्य्यतनयां तथा । आचार्य्याणीं स्वाञ्च सुतां गच्छंस्तु गुरुतल्पगः" । गुरुतल्पगो गुरुतल्पगवदित्यर्थः । भगिन्यादिषु गुरुतल्पगत्वानुपपत्तेः । अत्र सुताऽसवर्णा ग्राह्या सवर्णासुतागमनस्यातिपातकत्वात् संवर्त्तः "पितृव्यदारगमने भ्रातृभार्य्यागमे तथा । गुरुतल्पव्रतं कुर्य्यान्नान्या निष्कृतिरुच्यते" । अत्र गुरुतल्पव्रतातिदेशात् पितृव्यादिभार्य्यागमनं न गुरुतल्पगमनमित्यवगम्यते अतएव विष्णुवचने नृपाचार्य्यपत्नीगमनस्यानुपातकत्वश्रुतेः पितुर्गुरोर्नरेन्द्रस्य" इति बौधायनवचनेऽपि गुरुतल्पपदं गौणम् । अत्रापि पितृभार्य्या हीनवर्णा ग्राह्या विष्णुवचनैकवाक्यत्वात् अतः पितैव गुरुर्मनुवचनात् तत्पत्न्येव गुर्वङ्गना सा तु न माता किन्तु सपत्नीमाता सा च सवर्णोत्तमवर्णा च न तु हीनवर्णा विष्णुवचनेऽनुपातकत्वश्रुतेः एतेनैकादशानामेव गुरूणां मुख्यपत्नीगमनं महापातकं विष्णुवचने तु पत्नीपदममुख्यस्त्रीपरमिति कल्पतरूक्तं निरस्तमेव । यद्यपि पञ्चानां पितृत्वं श्रूयते यथा "जनकश्चोपनेता च यश्च विद्यां (कन्यां) प्रयच्छति । अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः" इति तथापि जनकव्यतिरिक्ते तद्गौणं लोके जनक एवाभिधानात् एकस्य प्रवृत्तिनिमित्तस्याभावात् ननु जनकस्यापि संस्कारकर्त्तुरेव मनुना गुरुत्वमुक्तं याज्ञवल्क्येन च "वेददातृत्वेनेति कथं संस्कारकर्त्तुः पितुरवेददातॄणां क्षत्रियादीनाञ्च गुरुत्वमिति न देवलवचनेन पितृमात्रेण गुरुत्वावगतेः संस्कारकर्तृत्वं वेददातृत्वञ्चातिशयार्थमिति" प्रा०वि०

गुरुतल्पिन् पु० गुरोस्तल्पं गम्यत्वेनास्त्यस्य इनि । विमातृगन्तरि गुरुतल्पगशब्दे उदा० ।

गुरुताल पु० "एकएव गुरुर्यत्र गुरुतालः स कथ्यते" संगी०दा० उक्ते अन्यवर्णरहिते गुरुतालवति तालभेदे ।

गुरुत्व न० गुरोर्भावः त्वण् । वैशेषिकादिमतसिद्धे पतनहेतौ द्रव्यनिष्ठे गुणभेदे "अतीन्द्रियं गुरुत्वं स्यात् पृथिव्यादिद्वये तु तत् । अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् । तदेवासमवायि स्यात्पतनाख्ये तु कर्मणि" भाषा० "पतने आद्यपतने" मुक्ताव० । तस्याप्रत्यक्षत्वे कारणं कणा० सू०वृत्त्योर्दर्शितं यथा

ननु गुरुत्वमप्यनेकद्रव्यसमवेतं रूपमहत्त्वसमानाधिकरणञ्चेति कथं न प्रत्यक्षमत आह" उप०वृ० "तस्य भावादव्यभिचारः" सू० ।

"तस्य रूपत्वादेः सामान्यस्य उद्भवस्य च गुरुत्वेऽभावान्न गुरुत्वं प्रत्यक्षम् । ननु मा भूत् तत्र रूपत्वादिकं तथापि तत्प्रत्यक्षं स्यादत आह अव्यभिचार इति एकैकेन्द्रियग्राह्यत्वं प्रति रूपत्वादीनां पञ्चानां जातीनाम् अव्यभिचारो नियम एव यत्रैव रूपत्वादिपञ्चकान्यतमत् तत्रैव बाह्यैकैकेन्द्रियग्राह्यत्वं तद्व्यतिरेकादित्यर्थः, सूत्रे तु गुरुत्वाधिकारस्यास्पष्टत्वात् प्रशस्तदेवैरतीन्द्रियेषु मध्ये परिगणितमपि वल्लभाचार्य्यैः स्पार्शनमुक्तं गुरुत्वे ।" उप० वृ० ।

गुरुत्वञ्च प्रतिबन्धकाभावे एव यथा पतनेऽसमवायिकारणं तथा "संयोगाभावे गुरुत्वात् पतनमित्यादि- "संस्काराभावे गुरुत्वात् पतनमित्यन्तं कणादसूत्रवृत्तिवाक्यं ५४३पृ०दर्शितम् । तच्च गुरुत्वं पृथ्वीसलिलयोर्धर्मः इति नैयायिकादयः सांख्यास्तु "गुरु वरणकमेव तमः इत्युक्तेः तमोगुणस्यैव धर्म इत्याहुः तच्च वाक्यं गुणवृत्तिशब्दे २६०८पृ० दर्शितम् "सृष्टिर्गुरुत्वाद्वपुषो नरेन्द्रः" "मेने परार्द्ध्यमात्मानं गुरुत्वेन जगद्गुरोः" रघुः । तल् । गुरुताप्यत्र स्त्री "नाकृतिगुरुता गुरुता विक्रमगुरुता गरीयसी ख्याता" उद्भटः । "अवधार्य्य काय्य गुरुताम्" माघः । "गुरुता मण्डलेश" त्वम्नील०ता उक्ते मण्डलैश्वर्य्ये च । [शब्दे ४९८पृ० दृश्यम् ।

गुरुदैवत पु० गुरुर्दैवतमस्य । पुष्यनक्षत्रे हेमच० अश्लेषा-

गुरुपत्नी स्त्री ६त० । गुरुः आचार्य्यः पतिर्यस्या वा नुङ् ङीप् । गुरोः सवर्णायामसमवर्णायाञ्च स्त्रियाम् । तयोर्वृत्तिभेदो मनुनोक्तो यथा